

הרהורים על חיבת הארץ*

'חיבת הארץ' מהי? מה משמעותה? מה עניין יש בה? האם זו מצוה, או סרך מצוה? מהו ביטויה המעשי? הנושא רחב הוא מאוד, רק מעט הרהורי דברים יובאו להלן.

נתחיל בשאלה: האם למצוות יש משמעות עצמית בנוסף לעצם היותן מצוות הבורא? על כך ראוי להזכיר את דבריו המפורסמים של האמורא רב: "וכי מה איכפת ליה להקב"ה למי ששוחט מן הצוואר או מי ששוחט מן העורף, הוי לא נתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות" (מדרש רבה בראשית מד, א). לפי דברים אלה אין משמעות עצמית למצוות, אלא הדבר המשמעותי הוא הציות לצו האלוהי, איזה שיהיה. כשם שנצטוונו על נטילת אתרוג יכולנו להצטוות על נטילת תפוח. מעבר לרעיונות ולטעמים הרבים והחשובים של כל מצוה, מה שקובע הוא הציות לצו (ועי' בספרו האחרון של ידידי המנוח פרופ' יוחנן סילמן ז"ל 'בין "ללכת בדרכיו" ו"לשמוע בקולו", אלון שבות תשע"ב).

דיון נוסף קיים לגבי קדושה עצמית של חפצי מצוה: האם קיים מושג של קדושה עצמית, או שקדושה אינה אלא מחויבות לקיבוץ של דינים? וגם כאן, על הדברים המוכרים והמפורסמים במשנה במסכת סוכה (פרק ד משנה ז): "מיד התינוקות שומטין את לולביהן ואוכלין את אתרוגיהן", כותב ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק בפירושו המופלא לתורה 'משך חכמה' (שמות לב, יט): "...סוף דבר, כי אין שום עניין קדוש בעולם, רק שמו יתברך הוא קדוש... כי אין בשום נברא קדושה בעצם, רק מצד שמירת ישראל התורה כפי רצונו ית"ש הקדוש... כל המקומות הקדושים אין יסודם מן הדת אלא באשר הוקדשו למעשה המצוות, והר סיני מקור הדת כיוון שנסתלקה שכינה ממנו עלו בו צאן ובקר".

הדיון בשאלת חיבת הארץ נוגע בדיון מקדים נוסף. 'חיבה' הינה ממידות הרגש. האם אפשר בכלל לצוות על ענייני רגש? אפשר לצוות לעשות, האם אפשר לצוות אותי גם לשמוח במה שאני נדרש לעשות? אין ספק שהשמחה בכך שאנו עבדי ה' היא שמחה גמורה, אך מדובר כאן על הרגשת שמחה על קיום פרטי מצוה מסוימת. שאלה זו צפה ועלתה כבר בעשרת הדיברות באיסור "לא תחמוד". ברור שניתן לצוות על איסור נגיעה בעריות, אבל האיסור לחמוד אותן כבר נוגע לתחום הרגש, כיצד ניתן לצוות על הרגש? על כך כותב ר"א אבן עזרא בפירושו:

* גירסה ראשונית של מאמר זה פורסמה בחוברת 'חיבת הארץ' שיצאה לאור בשנת תשס"ט לכבוד גיסי ר' שמואל לבנשטיין שיח', מוותיקי קיבוץ שעלבים, בהגיעו לשיבה.

”אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו, כל מה שהוא נחמד למראה עיניו? ועתה אתן לך משל. דע, כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה, והוא ראה בת מלך שהיא יפה, לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה, כי ידע כי זה לא יתכן, ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוהו שיהיה לו כנפים לעוף בשמים ולא יתכן להיות, כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו אעפ”י שהיא יפה, כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו. ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חוכמתו ודעתו, רק כאשר חלק לו ה’... ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד“.

לדעת ר”א אבן עזרא עומק המחויבות לקיום מצוות צריך להיות כזה, שדבר שנאסר עלינו בתורה הוא אצלנו דבר שבלתי אפשרי לעשות אותו. כשם שאדם לא חומד דבר שלא שייך אליו כי ברור לו שהוא לא בר השגה, כדוגמת העני ובת המלך, כך גם בכל איסורי תורה. ואכן משימה גדולה הציבה בפנינו התורה בציווי זה.

ובעוד שהדברים מתיישבים על הלב ביחס לאיסורים, כאשר אנחנו באים לציווי עשה הדברים פחות מבוררים. בשאלה זו נתחבטו גדולי עולם ביחס למצות ”ואהבת לרעך כמוך“. וכי שייך לצוות על אהבה? אפילו אם נאמר שיכול אדם להגיע לדרגה הגבוהה של ”כמוך“, וכי ניתן לצוות על כך? תשובתו של הרמב”ן¹ לכך היא שיש לעשות לזולת מעשים שהאוב עושה לעצמו. ובלשונו: ”...יאהב ברבות הטובה לחברו כאשר אדם עושה לעצמו...“. והוסיפו לומר שמתוך כך גם תגיע לאהבה עצמה, כדבריו הידועים של רבינו בחיי בספר חובות הלבבות: ”אחר המעשים ימשכו הלבבות“.

* * *

גם חיבוב הארץ פירושו לנהוג בארצנו מנהגי חיבה, וסופם של דברים שנחבב אותה כפשוטו. כך אומר השל”ה כשהוא מתייחס לדברי הרמ”א (אורח חיים סימן כד סעיף ד): ”גם נוהגים קצת לנשק הציצית בשעה שרואה בם, והכל הוא חיבוב מצוה“. אומר על כך השל”ה: ”יחשוב האדם המצוה הבאה לו פעם אחת בשנה, ואחר כך כל השנה אלו מצוות עוברות ממנו. על כן בשעתם יכבדם ויאהבם וידבק בהם, לא ייפרד מחשבתו מהם. וראיתי מבני עליה המחבבים מצוות היו מנשקין המצות והמרור וכל המצוות בעת מצוותן, וכן הסוכה בכניסתם וביציאתם, וכן ארבעה מינים שבלולב, והכל לחבב המצוות. ויש ללמוד זה ממה שכתב רמ”א בסימן כד שיש נוהגין לנשק הציצית בשעה שרואה בם והכל משום חיבוב מצוה. ואשרי מי שעובד את ה’ בשמחה ובטוב לבב ובדביקה וחשיקה וחפיצה (של”ה

1 ויקרא יט, יז.

פסחים פרק נר מצוה, ח"ב עמ' קטו. אות לט)².

יסודה של הנהגה זו של נישוק חפצי מצוה משום חיבוב מצוה נעוץ דווקא בעניין חיבוב הארץ. במסכת כתובות (קיב, א) מסופר ש"רבי אבא מנשק כיפי דעכו", כשהיה מגיע מחו"ל לארץ היה מנשק את הסלעים שסימנו את נקודת הגבול של הכניסה לארץ ישראל באותו זמן. וכי נשיקה זו חובה היא? לא, אבל היא הפכה ברבות השנים לנוהג של רבבות יהודים בבואם לארץ ישראל, ובקבלתם או בעזיבתם חפצי מצוה שבידם.

רבי יהודה הלוי כותב בסיום ספר הכוזרי³ "ירושלים לא תיבנה כי אם כאשר ישתוקקו אליה בני ישראל תכלית תשוקה, עד אשר יחוננו את אבניה ואת עפרה". רבי יהודה הלוי אינו מעמיד את זאת כמופת עליון אליו יש לשאוף שמתאים ליחידים, אלא כתנאי לגאולה. הוי אומר - למדרגה זאת יכולים להגיע כל בית ישראל.

לאחר אחת מנסיעותיי אל יהודי חבר העמים חזרתי ארצה עם רבה של רחובות הרב שמחה הכהן קוק, ה' ירפאהו ויחזקהו. ראיתי שהוא לקח איתו מרוסיה כמה קלמנטינות - לטעמי דלות מראה - והכניסן לתיקו. הבנתי שיש דברים בגו. שאלתי אותו לפרש הדבר, והוא השיב לי: "אני לוקח אותן לארץ ישראל להראות לאנשים כמה יפים הפירות שלנו בארץ לעומת אלו המצויים כאן"... זו חיבת הארץ.

החתם סופר התפרסם בחיבתו לארץ ישראל. היו לכך ביטויים רבים, ונזכיר כאן את דבריו לעניין המעלה והקדימות של תמיכה בעניי ארץ ישראל: "דאפילו נימא דבירושלים אין שום מעלה בזמן הזה [=במגורים בה] מבשאר ארץ ישראל, מכל מקום עדיף מחוץ לארץ בכל הזמנים בלי ספק". כאן הביא החתם סופר את משמעות חיבת הארץ לידי ביטוי הלכתי מעשי⁴. לא ניתן להבין הכרעה הלכתית זו של גדול פוסקי דורו, בלי לראות את עומק חיבת ארץ ישראל שלו כפי שהיא שבאה לידי

2 ראוי לציין בהקשר זה את דברי הגמרא במסכת סוכה מא. ב בעניין מנהגם של אנשי ירושלים במצות לולב: "כך היה מנהגן של אנשי ירושלים, אדם יוצא מביתו ולולבו בידו, הולך לבית הכנסת ולולבו בידו, קורא קריאת שמע ומתפלל ולולבו בידו, קורא בתורה ונושא את כפיו מניחו על גבי קרקע, הולך לבקר חולים ולנחם אבלים ולולבו בידו, נכנס לבית המדרש משגר לולבו בידו וביד עבדו וביד שלוחו. מאי קמ"ל, להודיעך כמה היו זריזין במצוות". אמנם לשון הגמרא כאן היא לא של חיבוב מצוה אלא של זריזות במצוות, אך מבחינת מהות הדברים היינו כך.

3 ה, כז.

4 ראוי לציין אמנם שהחת"ס מגביל זאת. למרות שהיה מפורסם בדאגתו לארץ ישראל, הוא כותב שעדיין "עניי עירך קודמים", ושאין לעלות לארץ ישראל כדי להיות מאלו שיזכו להתפרנס מהצדקה שבני חו"ל תורמים לארץ. הוא אף טוען שכאשר אין מספיק כסף בקופות הצדקה בארץ ישראל, מי שעולה כדי שגם הוא יתפרנס מהצדקה גוזל את עניי ארץ ישראל! אמנם הגישה המאוזנת הזו אינה סותרת את הגישה המייקרת ומחבבת את יישוב הארץ.

ביטוי בדברי הפתיחה לתשובותיו אל חכמי ארץ ישראל. כך לדוגמה הוא פותח באחת מתשובותיו:

”אשאל שלום ירושלים עיר הקודש ישליו אוהביו, כל מוצאיו ומבואיו היכליו ותאיו, שלום לכם מלאכי עליון, השוכנים ברום חיון, יחון ה' לרחמכם, ויברך אתכם ואת אחיכם, אנחנו כולנו יחד, לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכל קודשו במהרה בימינו אמנן“. וכן: ”הגיעני יקרת קודשו, ממקום קדוש יתהלך... ודברי מעלתו אין מובנים לי אע“ג דאתו מאווירא דארץ ישראל, ובמה שכתבתי נראה לי די השיב על כל דבריו“. וכן ”ואחתום בברכה, המשתחוה מול הר הקודש. משה הקטן סופר מפרנקפורט דמיין“. לב שופע אהבת ארץ ישראל וכוסף לה.

שנים לפניו כתב דברים דומים רבי אשתורי הפרחי בעל כפתור ופרח (בפתיחה לפרק יב): ”יושבי אדמת ישראל הם המכובדים על כל יושבי הארץ זולתה, ואפילו על בני בבל, כשאוחרים מעשה הצדיקים בידיהם“.

אשלים את הדברים בדברים ששמעתי מהרב שאול ישראלי זצ“ל. הרב ישראלי ציין שהביטוי 'ארץ הקודש' אינו ביטוי יהודי. אין הוא מוזכר בתנ"ך. לדבריו זהו ביטוי נוצרי שבא כנגד הביטוי השגור 'ארץ ישראל'. ביטוי זה חודש על ידי הנוצרים, שכן לדעתם בטלה מעלת עם ישראל ח"ו. בתנ"ך מופיע הביטוי 'אדמת קודש' משום שיש בה הרבה מצוות, וכן 'אדמת ישראל' ועוד, 'ארץ הקודש' המצוי יותר אכן אין לו מקור בתנ"ך.

וזיכרון אישי: בשנותיה הראשונות של ישיבת 'קול תורה' בימי הקיץ התלוננו הבחורים בפני ראש הישיבה, דודי הרב יחיאל שליזינגר זצ"ל, וטענו שהם סובלים מהחום. דודי היסה אותם מיד באומרו: 'זהו לשון הרע על ארץ ישראל!' זוהי חיבת הארץ.

יסוד חיבוב המצוות של האדם הוא בשמחתו בקיום המצוות, בחוויה האישית שלו והקשר האישי שלו לקיום המצוות. זהו ההיפך מאשר קיום המצוות בבחינת 'מצוות אנשים מלומדה'. השמח במצוות מחבב את המצוות, ומכאן באים ביטויי החיבה שלו למצוות.

להבדיל מהידור מצוה, שהוא מושג הלכתי המוגדר הלכתית, ויש לו שיעור, והוא בא לידי ביטוי בחפצא של המצוה, החיבוב בא לידי ביטוי ביחסו האישי של האדם לקיום המצוות. כתב נאה הוא הידור מצוה, בית מזוזה נאה הוא חיבוב מצוה, ואין כאן המקום להאריך במפגש שבין שני מושגים אלו. אכן רצוי שמי שמהדר במצוה יעשה זאת מתוך חיבוב המצוה, אבל החיוב בהידור אינו תלוי בחיבוב. חיבוב המצוה נוגע לעצם הלך הנפש של האדם ביחס לקיום המצוות. אף שביטויי המעשי של הלך נפש זה אינו חלק מהמצוה - הרי שבעומק העניין הוא זה שפותח את קיום המצוה. מתוך

שאדם מחבב את המצוות הוא מבקש לקיימן בשלמות ובדקדוק, ומתוך כך הוא גם שואף להדר במצוות, ומתוך כך הוא אוהז בידו כל היום בארבעת המינים, מנשק את הציצית וחובק את עפרה של ארץ ישראל, ועוד על זו הדרך.

כשחזו"ל רוצים לבטא את היחס המיוחד של הקב"ה לאדם ולישראל, הם משתמשים במטבע הלשון של החביבות: "הוא היה אומר, חביב אדם שנברא בצלם. חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם. חביבין ישראל שנקראו בנים למקום. חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום, שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם. חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתני אל תעזבו" (אבות פרק ג משנה יד). אם זיקתו המיוחדת של הקדוש ברוך לישראל באה לידי ביטוי בחביבות, קל וחומר שזיקתנו אליו צריכה לבוא בחביבות בקיום מצוותיו.

אשרינו שאנחנו זוכים לחיות בדור של תקומה וגאולה. זוכים לראות בבניין הארץ ובתפארתה. איננו נדרשים לכסוף אל הארץ מרחוק, אנחנו זוכים לחיות בה. מהנהגות רבותינו הגאונים לאורך הדורות נוכל ללמוד מעט על מידת החיבה שאנו מצופים לחבבה, כמותה ואיכותה.

הגיליון מוקדש לע"נ

הרב מרדכי ב"ר מאיר אונגר ז"ל

ידיד אמת של ישיבת שעלבים ומוסדותיה

אביו של ידידנו הרב ראובן אונגר שליט"א

מנהל קשרי הבוגרים של ישיבת שעלבים.

נולד בבודפשט בשנת תרפ"ט

בחסדי שמים ניצל מציפורני האויב בשנות הזעם

ובמשך עשרות שנים שימש ברבנות בשלוש יבשות

נפטר בשם טוב ב"ב אייר תש"פ

תנצב"ה

